

МИСТКИНИ-ВИШИВАЛЬНИЦІ УМАНЩИНИ

В статті розглядається життєвий шлях та творчий доробок майстрів традиційної вишивки Уманщини.

Ключові слова: традиційна вишивка, Бебешко Л.М., Шпора Є.І.

В статье рассматривается жизненный путь та творческое достояние мастеров традиционной вышивки Уманщины.

Ключевые слова: традиционная вышивка, Бебешко Л.Н., Шпора Е.И.

The article deals with life and masterpiece of traditional embroidery masters in Uman region.

Key words : embroidery masters, Bebeshko L.M., Shpora Y.I.

Традиційна культура, народне мистецтво є безцінним скарбом українського народу. В цьому мистецтві втілені найвищі ідеали національного мислення й відповідні світоглядні засади, виявлені риси українського характеру, його принципові погляди на загальнолюдські та національні цінності. Унікальність та своєрідність українського народного мистецтва утверджує незалежну державу, зміцнює авторитет серед інших країн світу.

Український народ багатий на давні звичаї, обряди, вірування, світоглядні уявлення та різновиди народного ремесла. Однак, на сьогодні в Україні, як і в усьому світі, спостерігаються зміни пріоритетів життя людини, при цьому потерпає та зазнає змін традиційна культура, яка підмінюється вульгарним, прагматичним, споживацьким сприйняттям навколишнього світу. З цього приводу слушною є думка Голови Національної Спілки майстрів України Євгена Шевченка, який у своєму інтерв'ю для журналу "Народне мистецтво" наголошує: "Відходять у небуття автентичні носії давніх знань і досвіду етносу, майстри-самородки, народження яких уможливлювалося лише відповідним середовищем: побутування традиційної звичаєвості, моральних засад і цінностей, лірико-романтичне сприйняття світу. На жаль, це середовище, стрімко зникає на наших очах... Але, вважаю,

ще не запізно, аби зберегти, передати набуте тисячоліттями, встигнути зробити “щеплення” і набути національний імунітет від глобалізаційних руйнівних епідемій” [6].

Досить актуальним на сьогодні є збереження етнічної пам’яті українського народу. Тому максимальна дослідницька, наукова і пошукова робота сучасної молоді набуває особливого значення у популяризації матеріальної та духовної культури українців. Для реалізації такої мети у 2000 році було створено майстер-клас “Український рушник” при науково-дослідній лабораторії “Етнологія Черкаського краю” на факультеті української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Вивчення досвіду роботи майстрів вишивки Уманщини є одним із головних завдань майстер-класу “Український рушник”. Такий вид діяльності сприяє не лише поглибленню знань студентів-філологів у царині народного вишивкарства Східного Поділля, але й розкриває творчий потенціал народних умільців даного регіону.

Історична Уманщина становить більшу частину етнокультурного регіону “Східне Поділля”. З давніх часів ця земля славиться мистецькими талантами, унікальними скарбами культурної спадщини, самобутніми народними традиціями. Чимала кількість дослідників, науковців доклали своєї праці, щоб увіковічнити культурну спадщину українського мистецтва. Народна вишивка Східного Поділля стає об’єктом глибокого наукового дослідження у працях А.Кульчицької, Б.Рибакова, Д.Гуменної, О.Діденко, С.Китової, Н.Сивачук, О.Пчілки, О.Найдена, Є.Шевченка, В.Щербаківського та ін.

З 1997 року виходить журнал “Народне мистецтво”, який знайомить читачів із самобутньою культурою українського народу, репродукує на своїх сторінках досягнення мистецтва в минулому так і творче розмаїття талановитих майстрів сьогодення.

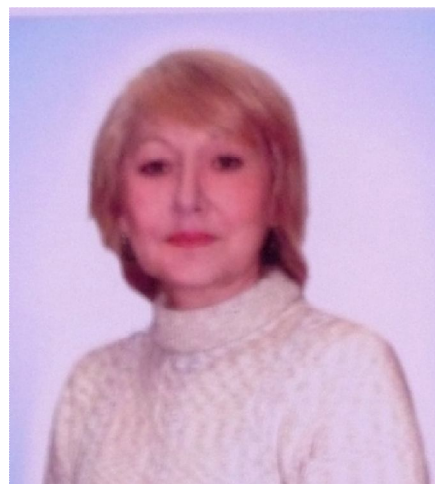
У 2009 році вийшло друком солідне мистецьке видання “Жива традиція: майстри народного мистецтва Черкащини”, в якому увага зосереджена на висвітленні діяльності Черкаського обласного осередку Національної Спілки майстрів України, коротко окреслено життєвий та творчий доробок членів Спілки.

Аналіз відповідної літератури переконує нас в тому, що на сьогодні не достатньо вивчено народне мистецтво Уманщини в іменах, зокрема майстрів традиційної вишивки. Тому наше дослідження має на меті охарактеризувати творчу діяльність майстрів вишивки Уманщини, зокрема Бебешко Лідії Миколаївни та Шпори Євгенії Іванівни.

Уманщина з давніх часів славилася талантами-майстрами, які своєю нелегкою працею рук увібрали історичну пам'ять традицій багатьох поколінь. Нині необхідно знати та підтримувати народних умільців свого краю, адже вони своїми неповторними зразками вишивки, писанкарства, декоративного розпису, плетіння, гончарних та виробів удосконалюють та підносять народне мистецтво в Україні та далеко за її межами.

Серед сузір'я майстрів декоративно-прикладного мистецтва у царині вишивки підноситься творчість народної майстрині, продовжувачки давнього рукомесла, знавця семантики давніх символів та образів, носія витонченого та неперевершеного естетичного смаку, авторки численних вишиваних робіт Бебешко Лідії Миколаївни.

Лідія Миколаївна Бебешко народилася 19 листопада 1952 року в селі Роутенівці Кролевецького району Сумської області. Освіту інженера-механіка здобула у Ленінградському технологічному інституті холодильної промисловості. З 1978 по 2005 року самовіддано працює в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини старшим викладачем технічних дисциплін на фізико-технічному факультеті. Поряд з

цим серйозно захоплюється історією та культурою східного Поділля, зокрема історичної Уманщини, активно займається науково-дослідною роботою.

Лідія Миколаївна досліджує та популяризує народне декоративно-прикладне мистецтво, з якого на почесне місце висуває народну вишивку, внаслідок чого з'являються ґрунтовні публікації з даної тематики. Чималий досвід роботи до улюбленої справи додало викладання на фізико-технічному факультеті спецкурсу “Технологія українського рушника” та керівництво студентської проблемної групи “Українська народна вишивка”, де проводилася належна науково-пошукова та художньо-мистецька робота. Ефективність роботи у сфері декоративно-прикладного мистецтва Лідія Миколаївна вбачала у співпраці з науковцями, працівниками художньо-мистецьких закладів, особистісних контактів з майстрами народної вишивки та участі у виставках різного рангу.

Не один рік довелося Бебешко Лідії Миколаївні впроваджувати свою професійно-освітню працю по удосконаленні, систематизації та конструюванні власної авторської концепції теоретично-практичного компонента у професійній підготовці майбутніх педагогів.

Будучи майстром своєї справи, віртуозом у сфері технік вишивки Східного Поділля, Бебешко Лідію Миколаївну, як висококласного фахівця у галузі освіти з ініціативи завкафедри української літератури та українознавства Сивачук Наталі Петрівни та декана факультету української філології Волошиної Ганни Петрівни запросили за сумісництвом керувати майстер-класом “Український рушник” для студентів-філологів зі спеціальністю “Українознавство”.

З 2000 по 2004 року Лідія Миколаївна з творчим підходом та ентузіазмом працює на факультеті української філології.

Дослідження етнолінгвістичного змісту народної вишивки історичної Уманщини її обрядове та ритуальне призначення Бебешко Лідія Миколаївна успішно вивчає разом із співробітниками та студентами науково-дослідної лабораторії “Етнологія Черкаського краю”. За цей період було зібрано, розшифровано та відтворено чималу кількість старовинних рушників Східного Поділля.

Запал творчої активності Бебешко Лідії Миколаївни спрацьовував на поєднання педагогічної діяльності з власним мистецьким смаком. Вона постійно працювала над створенням нового вишивального витвору, поповнюючи свій творчий доробок, була постійним учасником мистецьких виставок, що проводилися в містах України (Умань, Київ, Черкаси, Канів, Чигирин та інші), неодноразово роботи майстрині були представлені і високо оцінені за кордоном (Естонія, Польща). Загалом таких виставок налічується більше семидесяти, серед яких 7 персональних.

З 2004 року Бебешко Лідія Іванівна член Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

За свій непосильний внесок у відродження народного рукометництва нагороджена почесними грамотами Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Українського національного культурних досліджень, Національного музею народної архітектури та побуту України тощо. Має звання “Відмінник освіти України” (2000 р.) та “Жінка року – 2000” міста Умань у номінації “Жінка – берегиня народних традицій”.

Помітним явищем сучасності у створенні історії української культури у 2008 році стала Всеукраїнська культурно-мистецька, суспільно-політична акція “Рушник національної єдності”, метою якої було сприяння та

відродження народного прикладного мистецтва, виховання у молодого покоління патріотизму і національної гордості.

До створення національної пам'ятки було залучено велику кількість майстрів з усієї України. Маємо за велику честь, що до виготовлення вишиваного рушника національної єдності було запрошено майстра народної вишивки Бебешко Лідію Миколаївну, яка доклала свою майстерність до унікального державного оберегу України.

Лідія Миколаївна Бебешко своїм мистецтвом виплекала власну неповторну сторінку в літописі сучасного народного мистецтва Черкащини. Розумна й ерудована, майстриня постійно займається самовдосконаленням. На базі власних наукових досліджень традиційної вишивки Східного Поділля вона створює свої власні рушникові композиції, а також відтворює шедеври автентики, даруючи їм життя в новому часі. Виконані нею рушники “Свічадо”, “Покотьоло”, “Уманські зорі”, “Рожаниця”, “Вінчальний”, а також предмети одягу, картини, серветки тощо відмічені високою майстерністю, оскільки Лідія Бебешко досконало оволоділа техніками качалкової гладі, мережки, рахункової білої вишивки тощо. Має тонке відчуття кольору і стилю, уміло втілює у власних творчих роботах. Це класика, органічно вписана в динаміку нашого часу [1, 185].

Роботи майстрині знаходяться в художніх музеях України, в “Українській світлиці” м.Астани (Казахстан), у посольстві України в Естонії, а також в приватних колекціях України та зарубіжжя (Польща, Франція, Німеччина, Англія, США).

В наш час роботи Бебешко Лідії Іванівни постійно експонуються в місті Умань, зокрема в картинній галереї та виставковій залі Державного історико-архітектурного заповіднику “Стара Умань”.

Творчий шлях майстрині, обдарованої від Бога талантом вишивального ремесла, сповнений роками наполегливої праці, величезної мистецької діяльності, освітньо-педагогічної практики, пройшов довгий і нелегкий шлях, але попри всі життєві випробування Лідія Миколаївна в наш час на вершині

визнання та пошанування. Вона по праву досягла високого духовно-якісного рівня справжньої української Берегині з органічно властивою якістю для природи жінки – берегти традицію, творити, народжувати, давати життя і тим самим продовжувати життя у шитті.

Досить відоме ім'я Шпори Євгенії Іванівни як берегині народних традицій. Знають і пошановують талановиту майстриню-вишивальницю в Уманщині й далеко за її межами. Добра, лагідна жінка, любляча матір, наставниця й щирий порадник сусідам та знайомим по цей день не уявляє своє життя без вишивки.

Вишивання для Шпори Євгенії Іванівни є своєрідною молитвою, зверненою до найвищих Божественних сил та пронизано червоною і чорною ниткою через усе її життя.

За свідченням давніх літописів жінка за шитвом – це священний ритуал, вияв найвищого рівня добродетності. Символи-образи її вишивки своєрідний тайнопис, Космічна грамота з універсальними архетипами творення Всесвіту. Саме тому можна до безкінечності захоплюватися вишитими рушниками, сорочками, серветками Шпори Євгенії Іванівни, бо саме в її роботах відчувається глибинна інформативність, позитивно-заряджена енергетика, яка співзвучна з естетичними запитами душі майстрині. Дивовижний арсенал її технік вражає своєю майстерністю та неперевершеним смаком.

Народилася 23 жовтня 1945 р. в селі Криві Коліна Тальнівського району Черкаської області в сім'ї колгоспників, батько прошов усю війну, з якої повернувся вже інвалідом. Сім'я була великою та дружньою де завжди панували найкращі родинні цінності та

традиції. Зростало четверо дітей з яких три доньки, Євгенія Іванівна була наймолодшою та середній брат. Середню школу закінчила в селі, вступила в Городищенське медучилище, яке згодом розформували і перевели до міста Ватутіно. Працювала за фахом в селах Зеленьки, Ропотуха.

Вже багато років Євгенія Іванівна Шпора мешкає з чоловіком Шпорою Василем Миколаєвичем в селі Кранопілка Уманського району що на Черкащині. За цей час виховала сина і доньку, має четверо онуків.

Бажання вишивати Шпора Євгенія Іванівна відчула з років трьох-чотирьох, коли крадькома, починаючи з пізньої осені бігала на вечорниці до молоді, які проходили по сусідству через дорогу в оселі її тітки-вдови. Саме за народними звичаями лише в хаті жінки-вдови можна було організовувати сільським парубкам і дівчатам вечорниці.

Євгенія Іванівна пригадує, що на вечорниці дівчата брали з собою шитво і під супровід народної пісні вишивали, хлопці тим часом збавлялись різними парубоцькими розвагами. З дитячою зацікавленістю уважно спостерігала за роботою дівчат, які своїм рукомеслом прищеплювали малій дівчинці бажання навчитися вишивати.

“Прибігаючи додому, бралася до клаптика тканини, яких вдома вистачало (батько був швецьом) та починала свої перші спроби у вишиванні, у перерві робила кукли з тканини, шила одяг для них, так і забавляючись потроху вчилася шити й вишивати” – розповідає Євгенія Іванівна.

Потяг до вишивання у Євгенії Іванівни був завжди, адже як згадує майстриня: “Намагалися дітьми вишивати навіть тоді, коли пасли корови”.

Мистецтво майстерно вишивати Шпора Євгенія Іванівна опанувала ще задовго до школи – у п’ять років. Першою її технікою вишивки був “хрестик”, яким вона вишивала орнаменти – “петрушечка” (вишивався ряд хрестиків-зубчиків почергово – один вище, наступний – нище) та “огірочок” (чергуванням двох і трьох хрестиків). Такими початковими орнаментальними швами на той час дівчатка вчилися робити переходи у вишивці, не перетягуючи нитки.

Як бачимо, народним традиціям вмінням вишивати притаманні охайність обох сторін роботи. З давніх віків відоме повір'я, що вишита лицьова сторона вишивки віддзеркалює зовнішність, зворотній бік – внутрішній світ вишивальниці. Сміливо можна стверджувати, що наші майстрині прагнули зберегти зовнішню і зворотню красу не тільки своєї роботи, але й бездоганність свого тіла та чистоту душі.

Зі слів Шпори Євгенії Іванівни, ми вперше почули про обряд посвячення у вишивальниці, якого донині притримуються у їхній родині.

“Я дуже добре пам’ятаю як посвячувалися у вишивальниці, ця традиція була обов’язковою. Зазвичай цей обряд проводили у дитячому віці, коли були вже перші роботи. Нічим не обливаючи, вишивку кидали у піч, підпалювали, а тим часом вишивальниця повинна була оббігти кругом хати шість разів, поки перші роботи горіли, якщо дівчина прибігала і роботи горіли, то вважали, що з неї вийде талановита майстриня” – розповіла нам Євгенія Іванівна.

Такий обряд посвяти родинний, бо передаються його звичаї та традиції по жіночій лінії, який пройшли Євгенія Іванівна її донька Наталя, а та в свою чергу здійснила обряд ініціації і для своєї доньки.

З таких переконливих свідчень респондентів можна стверджувати, що в українській родині традиції посвяти у вишивальниці існували, яка потребує подальшого наукового вивчення, адже витоки цього обряду мають сакральний характер.

Добре пам’ятає Євгенія Іванівна батьківську сорочку, яку вишила її матір, ще до одруження. “Татова сорочка, мені добре запам’яталась, такі у нас в селі називали “постишевськими”, вона була з відкладним коміром, вишита технікою “хрестик” жовтуватими та блідо-зеленими кольорами.

З подальшої розмови з майстринею ми довідались, що традицію вишивати перейняла її донька Наталія Василівна Некраса. Євгенія Іванівна з материнською гордістю люб’язно повідала про досягнення своєї доні. Наталя з дитинства проявила хист до вишивки. Фахову освіту здобула в

Решетилівському училищі, зараз працює провідним методистом у обласному центрі міста Черкаси.

Нині Наталя Некраса молодий член Спілки майстрів України, але вже досить освічена майстриня народної вишивки, вона досконало володіє великим арсеналом класичних технік традиційної народної вишивки та уміло застосовує їх у своїх творчих роботах. Відштовхуючи від стилістики народних орнаментів, вдало їх інтерпретує і створює власні композиції. Має непоганий творчий доробок у створенні елегантних майстерно виконаних чоловічих вишитих сорочок.

Активний і відповідальний організатор, популяризатор народної культури, Наталя Некраса постійно в процесі професійного самовдосконалення, а тому безперечно зуміє викристалізувати власний неповторний стиль у подальшій творчості [1, 185].

Донька Наталі Некраси Анастасія продовжує родинні традиції вишивкарського мистецтва, вона навчається в Черкаському художньо-технічному коледжі за спеціальністю “Дизайнер, модельєр одягу”.

Наукою і медициною давно доведено, що мистецтво вишивання має надзвичайні можливості зцілювати душу і тіло. Багато існує прикладів, коли хвора людина бралася за вишивання, то скоріше одужувала. Навіть психологічну тривогу можна було заспокоїти у вишиванні, яке мимоволі розвіювало лихі думки та піднімало настрій.

Шпора Євгенія Іванівна часто хворіла, але вишивання завжди її підбадьорювало і вселяло нові сили на життя і творчість. Багатьох людей і довелося врятувати і поставити на ноги від недуги, адже Євгенія Іванівна багато років працювала сільським лікарем. Часто доводилося надавати медичну допомогу вдома у хворих, викроюючи вільну хвилинку завжди придивлялася до гарних вишивок: “Приходячи на виклик, не могла обминути оком гарно вишитого рушника, так поповнювалася моя колекція схем та ідей для нових робіт”. Так появилися на світ панно “Ставок і млинок”, рушники під назвами “Квітни земле моя”, “Чаша” тощо. Енергію для своєї нелегких

трудоднів черпала довгими вечорами, навіть, часто, ночами, за улюбленою справою – вишиванням.

Робіт у майстрині назбиралося чимало і з 1988 року її почали запрошувати на мистецькі виставки. Згодом Шпору Євгенію Іванівну зарахували в Асоціацію майстрів – це був початок активного творчого зростання, адже майстрині довелося побувати на різних мистецьких заходах, познайомитися з відомими людьми, збагатити свій мистецький досвід. Якогось разу Євгенія Іванівна за браком часу не змогла відвідати виставку, поїхала її п'ятнадцятирічна Наталя, яка на той час вишивала на досить пристойному рівні в дівчини помітили талант вишивальниці. Майстринями серйозно зацікавилися представники управління культури в Черкаській області. Роботи Шпори Євгенії Іванівни та її доньки Наталі успішно прозвучали на багатьох виставках та отримали схвальні відгуки на мистецьких заходах у містах України.

Євгенія Іванівна нагороджена дипломами за участь у Другому Міжнародному фестивалі фольклору (Київ 1990 р.), Всеукраїнському фестивалі народного мистецтва “Хортиця”, присвяченого 500-річчю запорізького козацтва (Запоріжжя 1991р.), Всеукраїнській виставці аматорського образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва (Київ 1999 р.) тощо. У 2008 році майстриня стала лауреатом конкурсу “Свято рушника” в селі Громи, що на Уманщині.

З почуттям гідності за рідне села пригадує Євгенія Іванівна відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в її рідному селі Криві Коліна, там вона на згадку подарувала у новостворену світлицю свої вишивані роботи.

Шпора Євгенія Іванівна за своє життя навишивала стільки робіт, які навіть не піддаються підрахунку, а це – рушники, сорочки, серветки, вишиті коври, скатерки, коврики, покривала, наволочки, підузорніки, пасхальні доріжки тощо. Майстриня володіє техніками “гладь”, “хрестик”, “рахункова гладь”, “англійська гладь” та ін.

“Життя своє я прожила недаремно!” – із впевненістю стверджує Євгенія Іванівна – “Адже моя улюблена справа перейшла у спадок по жіночій лінії, я пишаюся своїми дітьми та онуками, радію їхніми досягненнями! Мабуть я виконала свою життєву місію!”.

Творчість мисткинь-вишивальниць Лідії Миколаївни Бебешко та Євгенії Іванівни Шпори є унікальним явищем в історії народного мистецтва Уманщини. Їхні роботи є своєрідним відображенням духовно-моральних цінностей, втіленням вишуканого естетичного смаку. Загалом вивчення рукомесництва Східного Поділля має виняткове значення у розвитку традиційного мистецтва України. Учасниками майстер-класу “Український рушник” зібрано чимало цінних відомостей про митців народної вишивки у селах Уманського району, зокрема таких як: Громи, Кузьміна Гребля, Гродзеве, Кочержинці, Танське тощо. Результати пошуково-дослідницької роботи вимагають ретельного опрацювання і головне – масової популяризації серед вчених, педагогів, мистецтвознавців, молоді, взагалі всіх, хто цікавиться народною культурою.

Джерела та література

1. Жива традиція: майстри народного мистецтва Черкащини. Мистецьке видання. – Рекламно-інформаційно-видавнича фірма “Бізнес-Стиль”. – Черкаси. – 2009. – 237с.
2. Вишивка Уманщини / Матеріали лабораторії „Етнологія Черкаського краю”. – Ф. 2004. – П. 220. – Арк. 35.
3. Вишивка Уманщини / Матеріали лабораторії „Етнологія Черкаського краю”. – Ф. 2005. – П. 345. – Арк. 48.
4. Кара-Васильєва Тетяна, Чорноморець Алла Українська вишивка. – Київ: Либідь, 2002. – 160 с.
5. Китова С. Полотняний літопис України: Семантика орнаменту українського рушника. – Черкаси: БРАМА, 2003. – 224 с.
6. Плекаймо національні святині // Народне мистецтво. – №3-4. – 2007. – С. 8-10.